

Розділ 1

УРОК

1

Економічна наука насичена помилками найбільше за будь-яку іншу відому людству галузь знань. І це не випадково. Всякому предмету властиві складні для розуміння місця, проте саме в економічній науці вони тисячократно помножені на чинник, який практично непомітний, скажімо, у фізиці, математиці чи медицині, – це свідомий захист егоїстичних інтересів. Кожна група людей виявляє певну економічну зацікавленість, спільну з інтересами усіх інших груп, але кожна група, як ми переконаємося далі, має також й інтереси, антагоністичні інтересам усіх інших груп. Якась певна державна політика в довгостроковій перспективі нестиме користь усім, але інша політика може бути вигідна лише для певної групи і тільки за рахунок усіх інших груп. Ті люди, які виграють від такої політики, безпосередньо зацікавлені в ній і аргументовано та наполегливо її обстоюватимуть. Найсвітліші голови, які тільки є на ринку, будуть найняті, щоб працювати увесь час, захищаючи такі інтереси. Зрештою їхні зусилля або переконають широку публіку і вона їм повірить, або так усе сплутають, що логічні розміркування на цю тему стануть фактично неможливими.

На додаток до цих нескінченних спроб захистити власні інтереси є ще один важливий чинник, який постійно спричиняє нові й нові економічні помилки. Люди схильні звертати увагу лише на безпосередні результати якоїсь дії або її вплив тільки на окрему групу, і зазвичай відмовляються оцінювати те, якими будуть довгострокові наслідки конкретної політики не лише для якоїсь окремої групи, а й для всіх людей взагалі. Помилкою тут буде ігнорування вторинних, а саме віддалених наслідків.

У цьому й полягає різниця між хорошою і поганою економічними теоріями. Поганий економіст бачить те, що впадає в око; хороший економіст дивиться вглиб питання. Поганий економіст бачить лише безпосередні наслідки запропонованого способу дій; хороший економіст також дивиться на більш віддалені і непрямі результати. Поганий економіст бачить лише те, який вплив якась політика мала або матиме на якусь одну конкретну групу осіб; а хороший економіст цікавиться дією цієї політики на всіх.

Ця різниця може здатися безсумнівною. Потреба у прогнозуванні усіх наслідків якоїсь дії для кожної людини може вбачатися як елементарна вимога. Хіба кожен з нас зі свого особистого життя не знає, що різні слабкості виглядають спочатку привабливими, а зрештою виявляються згубними? Хіба кожна дитина не знає, що живіт болить, якщо з'їсти забагато цукерок? Хіба той, хто сьогодні хильнув зайвого, не знає, що зранку прокинеться з важкою головою і захворілим шлунком? Хіба алкоголік не знає, що руйнує свою печінку і вкорочує собі життя? Хіба донжуани не розуміють, що піддають себе усіляким ризикам – від шантажу до хвороби? І повертаючись до економіки, але лишаячись у царині приватного життя, невже нероби чи марнотратники необізнані з тим, що навіть у розпал задоволень від обраного способу життя вони неухильно прямують до боргів і злиднів?

Але тільки-но заходить мова про економічну політику, то цими елементарними істинами нехтують. Є визнані економісти, які засуджують заощадження і рекомендують нерозумне витрачання грошей у національних масштабах як нібито спосіб порятунку економіки. Коли хтось вказує цим блискучим економістам на результати цієї політики в довгостроковій перспективі, вони легковажно, наче блудний син на попередження батька, кидають у відповідь: «У майбутньому ми всі помремо». І цей дешевий жарт подають як гостру епіграму та глибоку життєву мудрість.

Трагедія ж полягає в тому, що ми вже страждаємо від тривалих наслідків політики, ухваленої у недалекому чи віддаленому минулому. Сьогодні – це те саме завтра, яке вчора поганий економіст закликав нас ігнорувати. Деякі довгі наслідки економічних рішень

можуть виявитися вже за кілька місяців. Інші можуть не виказувати себе протягом кількох років. Інші результати цієї бездумної політики стануть очевидними через десятиліття. Але в кожному разі ці довготривалі наслідки і відповідна політика так само нерозривні, як курка і яйце або квітка і насіння.

Отже, спираючись на такий підхід, всю економічну теорію можна звести до одного уроку, а цей урок – до одного речення. *Мистецтво економіки полягає в тому, щоб зважати не тільки на негайний, а й на віддалений вплив будь-якого рішення чи дії, а також на виявлення наслідків цієї політики не лише для однієї групи, а й для всіх груп.*

2

Дев'ять із десяти економічних помилок, які завдають жахливих втрат сучасному світу, мають у підґрунті ігнорування саме цього уроку. Усі ці хибні уявлення походять від однієї з двох головних помилок або одночасно від обох: розглядати виключно безпосередні наслідки дії чи пропозиції, і лише для окремої групи, нехтуючи іншими.

Звісно, цілком має право на існування й протилежна думка, коли розглядаються *лише* довгострокові наслідки певної політики для суспільства в цілому. Це помилка, до якої часто вдаються класичні економісти. Вони певною мірою виявляються байдужими до долі деяких прошарків, які одразу страждають від якоїсь політики чи змін, хоча у довготривалій перспективі така дія й виявиться позитивною.

Втім ця помилка трапляється й не так часто. А припускаються її головні професійні економісти. Найпоширенішою вбачається хибна позиція, яка вигулькує знову і знову майже в кожній розмові, що стосується економіки, і яка є недоліком тисяч політичних промов, центральним софізмом «нової» економіки, і яка полягає в тому, що вся увага зосереджується на короткостроковій дії від якогось політичного рішення на окремі групи людей, а

довгострокові загальні наслідки на спільноту применшуються чи ігноруються. «Нові» економісти лестять собі, що йдеться про суттєвий, майже революційний прогрес порівняно з методами класичних чи ортодоксальних економістів, оскільки перші враховують близькі наслідки, тоді як другі часто ними нехтували. Але «нові» економісти, ігноруючи довгострокові результати, вдаються до серйозної помилки. «Нові» економісти не помічають лісу за деревами, ретельно вивчаючи актуальний стан. Методи та висновки цих економістів – відверто реакційні. «Нові» економісти іноді навіть дивуються, наскільки їхні погляди близькі до меркантилізму XVII століття. Фактично «нові» економісти припускаються усіх давніх помилок (або припускалися б, якби не були такими непослідовними), яких класичні економісти, як ми сподівалися, позбулися назавжди.

3

Досить часто з сумом зауважують, що погані економісти презентують громадськості власні помилки набагато успішніше, ніж хороші економісти – істину. Лунають скарги, що демагоги, проголошуючи з трибун економічні нісенітниці, можуть виявитися переконливішими за тих, хто намагається довести, що з цими поглядами щось не те. Однак мотиви не становлять таємниці. Справа в тім, що демагоги і погані економісти подають напівправду. Вони говорять лише про миттєві наслідки запропонованої політики або про її вплив на якусь групу. У межах того, про що говорять ці економісти, вони, цілком можливо, можуть озвучувати слушну думку. За таких обставин істинність передбачає демонстрацію того, що запропонована політика матиме також віддалений і менш бажаний ефект або що може нести користь одній групі виключно за рахунок усіх інших груп. Варто доповнювати і виправляти напівправду й другою половиною. Але щоб розглянути всі основні наслідки запропонованого курсу для кожної людини, необхідно вибудовувати довгий, складний і досить марудний ланцюг розмірковувань. Мало хто погодиться стежити за цією послідовністю висновків та й інтерес до неї надто швидко згасає.

Погані економісти виправдовують цю інтелектуальну слабкість і лінощі, запевняючи аудиторію, що їй не варто навіть намагатися стежити за міркуваннями чи оцінювати їх зміст, називаючи їх «класицизмом», «laissez-faire», «капіталістичною апологетикою» чи будь-яким іншим принизливим слівцем, яке може спасти на думку і спрацювати на їхню користь.

Ми виклали достатньо узагальнено сутність уроку і власний погляд на природу помилок, на які наражаються найчастіше. Але тему уроку не буде вичерпано, а помилки й надалі лишатимуться нерозпізнаними, якщо ми не проілюструємо це прикладами. Ці приклади дозволять перейти від найпростіших проблем економіки до найбільш заплутаних і складних. Завдяки цьому ми можемо навчитися виявляти й уникати спочатку найвідвертіших і найвідчутніших помилок, а зрештою – і деяких із найвитонченіших і невловимих. Отже, беремося за це завдання.

Розділ 2

РОЗБИТЕ ВІКНО

Почнемо з найпростішої з усіх можливих ілюстрацій: давайте, наслідуючи Бастіа, візьмемо за приклад ситуацію з розбитим склом.

Припустимо, що якийсь молодик навіщось жбурнув каменюкою у вікно пекарні. Розлючений власник вибіг на вулицю, але хуліган вже втік. У натовпі, що зібрався, почали з прихованим задоволенням роздивлятися розбиту шибку і засипані битим склом хліб і пироги. Невдовзі серед зівак зароджується бажання пофілософствувати про те, що сталося. Майже напевно, але на адресу власника пекарні спрямовується думка, що, зрештою, ця прикрість має й свій світлий бік. А саме – з'являється можливість заробити і скляреві. Щойно цю думку проговорили, як вона окреслюється конкретикою. Скільки коштує нове скло? П'ятдесят доларів? Це ж чимала сума. Врешті-решт, якби шибки ніколи не били, то що було б з віконним бізнесом? І кінця й краю немає таким розмірковуванням. Скляр матиме на 50 доларів більше, щоб розрахуватися з іншими торговцями, а ті у свою чергу – на 50 доларів більше на власні потреби, і так *ad infinitum*. Розбите скло нестиме вигоду і роботу дедалі ширшому колу людей. З усього цього натовп цілком міг би скласти висновок, що дрібний негідник, який кинув каменюку у вікно, зовсім не становить загрози суспільству, а навпаки – стає благодійником.

Проте погляньмо на ситуацію ще раз. Принаймні перший висновок з тих, що ширилися серед зівак, – правильний. Цей мізерний акт вандалізму насамперед означатиме додатковий бізнес для якогось майстра, що склить вікна. Щойно одержане повідомлення